

ОСНОВНИ ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА ГРАЖДАНИТЕ В КОНСТИТУЦИЯТА НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ОТ 1947 Г. КОМЕНТАР И ПРАВЕН АНАЛИЗ

Докторант Васил Илиев
ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“

Резюме: Доктрината е богата на трудове, свързани с основните права на гражданите. Предвид важността на основите задължения в изграждането на една държава, в настоящата статия предмет на изследване ще бъдат основните задължения в един етап от развитието на България. Ще се обърне особено внимание на основните задължения, поместени в съответните глави на Конституцията на Народна република България от 1947г. В допълнение на това, ще бъде извършена кратка историческа справка, свързана с приемането на КНРБ от 1947 г. В заключение ще се разгледа устойчивостта на основните задължения във времето до приемането на КНРБ от 1971 г.

Ключови думи: основни, права, задължения, отечество, политически, обвързващ, исторически, проект

BASIC OBLIGATIONS OF CITIZENS IN THE CONSTITUTION OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF BULGARIA FROM 1947 Y. COMMENTARY AND LEGAL ANALYSIS

PhD Student Vasil Iliev
Faculty of Law, Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

Summary: The doctrine is rich in works related to the fundamental rights of citizens. Given the importance of the basic obligations in the construction of a state, in this article, the subject of research will be the basic obligations in one stage of the development of Bulgaria. Particular attention will be paid to the main obligations contained in the relevant chapters of the Constitution of the People's Republic of Bulgaria from 1947. In addition to this, a brief historical reference will be made related to the adoption of the CPRB since 1947. In conclusion, the stability of the main obligations in time until the adoption of the CPRB since 1971 will be examined.

Keywords: fundamental, rights, obligations, fatherland, political, binding, historical, project

I. Увод

1. В правната доктрина през годините се забелязва тенденцията, че се обърща повече внимание на основните права на гражданите. Немислимо е, една държава да функционира пълноценно, без каталог от основни задължения. Между основните права и основните за-

дължения съществува връзка на взаимна зависимост. Когато основните задължения не се изпълняват от гражданите, тогава се проявява нужда държавата да упражни своя *imperium*. Държавата се ползва с власт, дотолкова, доколкото е нужно да се гарантира изпълнението на основните задължения. Все пак властта за принуда не се упражнява произволно – тъкмо напротив, тази власт се оказва правно кодифицирана. Въобще институционализираната власт по дефиниция е правова власт. Самата институционализирана власт е преход от фактически към правов порядък. Институционализирането на властта намира конкретен облик в такъв юридически акт, какъвто е конституцията, която е необходима, за да се предостави на държавата устойчива основа, без която функцията по управление на обществените дела би била оставена на прищевките на едни или други преходни фигури върху политическата сцена.¹ В допълнение, може да се каже, че конституцията не просто предоставя каква да е устойчивост, а чрез провъзгласяването на основните права и задължения, осигурява сигурност за пълноценното развитие на държавата, а от там на обществото. Конституцията на Народна република България от 1947 г. е силно идеологизирана с идеята за преходност към „социализъм“. В центъра е поставена работническата класа. Виждането е, че тази класа, която контролира средствата за материално производство, ще води изцяло насоката и за умствено производство. Това пояснение, колкото и да е известно, не може да бъде изоставено в настоящата статия, предвид факта, че част от разпоредбите за основните задължения заложи в КНРБ от 1947 г. и 1971 г., съдържат в себе си идеологически фактор, свързан с водещата роля на работническата класа и селяните.

2. Като всеки един политически режим, установил се и обхванал държавността, той следва да бъде оправдаван чрез политико-правни механизми. Точно поради тази причина, доктрината и правните анализи за периода са преминавали през призмата на идеологията. В своя труд Янко Янев и Вътьо Цонев, описват властта в Народна република България, като власт, която се намира в ръцете на народа и той сам и единствен е господар на своите съдбини. Основните задължения на гражданите се определят, като качествено нови в интерес и в полза на трудещите се. Гражданите съзнателно и доброволно изпълняват основните си задължения, определени в Конституцията, с цел по-бързо изграждане на социализма, укрепване на държавната дисциплина и икономическата мощ на страната. Вижданията се основават върху идеята, че така ще се достигне до производство на повече блага, което означава благоденствие на всички трудещи се – благоденствие на всеки гражданин.² Правата и свободите от една страна и задълженията от друга се намират в постоянно диалектично отношение помежду си: те са противоположности, които са намират в единство. Никой не може да ползува права, без да изпълнява своите задължения, но и обраното е вярно: никой не може да изпълни своите задължения, ако не разполага с възможностите,

¹Близнашки, Г. Свитьци по конституционно право – Система на държавните органи. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020 г. с. 16, ISBN: 978-954-07-5083-5 (Vzh. Bliznashki. G. Svitatsi po konstitutsionno pravo – Sistema na darzhavnite organi. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2020 г., s. 16, ISBN: 978-954-07-5083-5)

²Янков, Я, Цонев, В. Основни права и задължения на гражданите на Народна република България. София: Издателство на Българската комунистическа партия, 1952 г., 53 – 54 (Yanko. Ya, Tsonev, V. Osnovni prava i zadalzhenia na grazhdanite na Narodna republika Bulgaria. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata komunisticheska partia, 1952 г., 53 – 54)

които му предоставят правата.³ В доктрината има различни мнения, за това как следва да се разглеждат основните задължения. Акценти се поставят върху това дали държавата може да съществува без основни задължения или те са *conditio sine qua non*. В същността на всяко задължение е, че то съществува, за да удовлетворява определени интереси, в един случай те ще бъдат частни, а в друг публични. Все пак следва да се изведат белезите, които характеризират задълженията като „основни“. Всички задължения, залегнали в основен закон задоволяват интереси не на един субект, а на цяло общество, като също така говорим за първични обществени интереси. Интересът е основен фактор в поведението на хората. По мнението на Карл Маркс: „всичко, за което човек се бори е свързано с неговия интерес“. Интересът е основен фактор и в процеса на създаването и реализирането на правото. Така с висша правна сила се посочва на гражданите, че към техния конституционно установен статут спадат не само права, но и задължения. Всички основни задължения се разделят според своя вид. Според обществените интереси, които удовлетворяват основните задължения, те биват имуществени и неимуществени. Неимуществените основни задължения са ония, които са насочени предимно към удовлетворяване на духовните интереси на обществото. Неимуществените основни задължения предполагат безусловно личното участие на своя субект. Те изискват физическото и духовното му отдаване – отдаване на мисъл, воля, здраве, дори и живот. Безусловно лични, те са неизпълними от другото. Имуществени основни задължения са ония, които са насочени към удовлетворяване изключително на материалните интереси на обществото.⁴ В настоящата статия предмет на изследване ще бъдат както имуществени, така и неимуществени задължения. Държавата осигурява изпълнението на основните задължения и провежда контрол върху свързаното с тях изпълнение. В конституцията на НРБ от 1947 г., няма конкретни санкционни разпоредби, които да намерят приложение при неизпълнение на основните задължения на гражданите. Текстове, с които се санкционират гражданите са поместени в закони и подзаконни норми.

II. Приемане на Конституцията на Народна Република България от 1947 г.

3. Предвид политическите и идеологически катаклизми в България през 40-те години на ХХ-ти век, е станало невъзможно запазването на държавата под формата на държавно управление – „монархия“. Породени от съществени промени след 9-ти септември 1944 г. и след държавен преврат, в условията на сложна вътрешна и международна обстановка, в България започват дълбоки обществено-политически промени с цел установяването на стопански и политически ред по модела на съветската държава с диктатурата на пролетариата.⁵ На власт идва правителството на Отечествения фронт, съставено от Българската работническа партия, Български земеделски народен съюз, Политическият кръг „Звено“, Българска работническа социалдемократическа партия и между тях независими интелектуалци. След премахването на монархията функциите на държавен глава на републиката са изпълнявани от Васил Коларов, до приемането на конституцията през 1947 г. Създаването

³ Геновски. М., Димитровската конституция. София: Държавно предприятие – печатница „България“, 1948 г., с. 349 (Mihail Genovski Dimitrovskata konstitutsia. Sofia: Darzhavno predpriyatie – pechatnitsa „Bulgaria“, 1948 g., s. 349)

⁴ Вълканов. В. Основните задължения на гражданите в Народна република България, София, 1987 г., с. 10 (Valkanov. V. Osnovnite zadalzhenia na grazhdanite v Narodna republika Bulgaria, Sofia, 1987 g., s. 10)

⁵ Друмева. Е. Конституционно право. София: Сиела, 2018 г. с. 171, ISBN: 978-954-28-2526-5 (Drumeva. E. Konstitutsionno pravo. Sofia: Siela, 2018 g. s. 171, ISBN: 978-954-28-2526-5)

на нова конституция е задействано от Националния комитет на Отечествения фронт, като проектът е обнародван през 4 октомври 1946 г. Скоро след като проектът за Конституция на НРБ е бил приет на първо четене, настъпили някои събития, които дали отражение върху хода на работата на ВНС и върху текста на обсъждания проект. Опозиционната организация БЗНС „Никола Петков“ била разтурена и забранена, а принадлежащите към нея народни представители били лишени от мандат и отстранени от ВНС⁶. Проектът за Конституция бил изпратен в Москва, където група съветски специалисти по Държавно право (Конституционно) право предложили съществени изменения в неговия текст. С тези изменения се приближили тясно до съществуващата съветска конституция и до идеите на съветския конституционализъм.⁷ Така докато при гласуване на първо четене на проекто-конституцията са присъствали 440 народни представители, при гласуване на второ и трето четене на проекта, представителите са били едва 375. Конституцията на Народна република България е приета окончателно на 4 декември 1947 г. Присъствали са общо 364 депутати, които са гласували единодушно. Всички средства са били насочени към фактическо и юридическо ликвидиране на монархията. Целта е била да се укрепят народната власт, като се затвърдят връзките между работническата класа и трудещите се селяни под ръководството на БКП и да се преодолеят някои прояви на открита съпротива. Всички действия са били насочени към укрепване на материалната основа на социалистическата власт.⁸ Видимо от краткият исторически анализ, личната свобода е била почти несъществуваща, политическата силно ограничена, а пък държавната власт постепенно се централизираща в Българската работническа партия⁹. Измененията са били неизбежни, с оглед политическата обстановка в страната по това време. Единоличният председател на Републиката е заменен с „колективен“ – Президиум на Народното събрание; широко място и роля е отделено на местните органи вече като „държавна власт“ по места по подобие на „системата на съветите“ и нейната основна роля в съветската държава; дълбока промяна има и в съдебната система – инстанциите са само две, Върховният административен съд го няма, прокуратурата е обособена като самостоятелно звено в държавния апарат с особено голяма тежест.¹⁰ Съдилищата биват оглавени от Върховен съд на Републиката. С премахването на Върховният административен съд е сложен край на административното правосъдие, до възстановяването му през 1991 г., с чл. 125 от Конституцията на Република България, приета от VII-то Велико народно събрание. Колкото до прокуратурата, с чл.126 от КРБ, същата е приобщена към съдебната власт, в съответствие със структурата на съдилищата.

4. Много често в доктрината Конституцията на Народна република България от 1947г. се нарича „Димитровска“. Все пак рядко авторите сочат откъде се е изградило точно това

⁶ В 92-рото заседание на ВНС е приет окончателно закон за забраняване и разтурване на „БЗНС – Никола Петков“ и всичките му поделения и секции. Според чл. 1, ал. 2: „Разтуря се също така и парламентарната група на БЗНС – Н. Петков, като се анулира депутатския мандат на нейните членове и не се допуска тяхното заместване от следващите кандидати по списъците, по които те са избрани“.

⁷ Спасов.Б. Учение за Конституцията. София: Сиби, 1992 г. с. 111 (Spasov, B. Uchenie za Konstitutsiyata. Sofia: Sibi, 1992 g., s. 111)

⁸ Спасов, Б. Цит. съч., с. 52 (Spasov, B. Tsit. sach., s. 52)

⁹ На петият конгрес на БКП в края на 1948 г., партията вече е придобила абсолютна политическа власт и приема името Българска комунистическа партия.

¹⁰ Друмева, Е. Цит. съч., с. 173 (Drumeva, E. Tsit. sach., s. 173)

наименование. За пръв път Петър Каменов¹¹, в своя реч, произнесена от трибуната на Народното събрание при приемане на Конституцията на второ четене, дава наименованието „Димитровска конституция“. Според него историческите завоевания осъществени от Отечествения фронт под ръководството на Георги Димитров са укрепени във величествен документ за епохата и така неофициалното име на КНРБ от 1947 г., се утвърждава, като „Димитровска конституция“. При изследване на една от формите на държавата според носителя на държавната власт, а именно „демокрация“ се разкриват близки положения при съпоставка на изложеното в доктрината. Вмества се разбирането, че народът, а следователно и всеки гражданин, като част от него, е притежател и носител на държавната власт. Ядрото на демокрацията е в принципа, че народът е първичният източник на цялата държавна власт, а оттам – всички граждани на държавата се третират като равноправни.¹² В доктрината за периода на приемането на КНРБ от 1947 г., се разпростира виждането, че формата на държавата според носителя на държавна власт е народна демокрация. Това не е случайно, концепцията е на Георги Димитров, като с нея се цели да се покаже в международен план, че не се налага съветския модел на управление. Димитровската конституция съдържа текстове, които звучат демократично, но се оказват изпразнени от действително съдържание. В България се наблюдава ускоряваща се сталинизация¹³, а нарастващото напрежение в бившата антихитлеристка коалиция прави ненужно да се прикрива това зад фасадата на „народна демокрация“.¹⁴ Дори авторите за времето, споделят тезата, че социалистическата законност се свързва неразривно и органически с демократизма.¹⁵ Разбира се, тези виждания е абсурдно да бъдат споделени, предвид антидемократичните промени, чрез които принципа на правовата държава е силно потиснат. На практика държавната власт не е била упражнявана на основата на конституцията и в рамките на закона. Запазването на човешкото достойнство е било оставено на заден план. В рамката на Конституцията на НРБ от 1947г., учението на Монтезкьо за разделението на властите и взаимния контрол между органите няма място. В новия конституционен модел държавните органи са йерархично зависими един от друг; техният връх – Народното събрание и неговият Президиум упражнява цялата власт.¹⁶ Изучаването на настъпилите промени в страните, отпаднали след втората световна война от капитализма показва, че властта е преминала в ръцете на народните маси по ръководството на работническата класа. За утвърждаване на политическата власт и като неизбежна последица на хода на обществено-икономическото развитие завладе-

¹¹ Петър Каменов Паунов е български политик от БЗНС. През 1944 – 1945 г. е председател на Народният съд във Видин. Подпредседател е на VI-то Велико народно събрание и участва в разтурването на БЗНС – Никола Петков.

¹² Друмева, Е. Цит. съч., с. 88 (Drumeva, E. Tsit. sach., s. 88).

¹³ Създадено е Министерството на пропагандата с указ №14 от 9 септември 1944 година. Неговата задача е да ръководи и насочва вътрешната и външната пропагандна дейност и агитация. Основните идеологически цели са: да организира държавната и подпомага обществената борба за създаване на ново морално-политическо съзнание; да пропагандира културното сближаване с всички демократични и свободолюбиви народи и да съдейства за развитието на национално-демократическата култура.

¹⁴ Вж. Владимир. С., Любенов. М., Българските конституции. София: Би 93, 2020 г., с. 68, ISBN: 978-619-7496-68-0 (Vladimir. S., Lyubenov. M., Bългарските konstitutsii. Sofia: Bi 93, 2020 g., s. 68, ISBN: 978-619-7496-68-0).

Вж. Ангелов. А., Б. Спасов, Държавно право на Народна република България. София: Наука и изкуство, 1968г., с. 509 (Angel. A., Spasov., B. Darzhavno pravo na Narodna republika Bulgaria. Sofia: Nauka i izkustvo, 1968 g., s. 509).

¹⁵ Ангелов, А., Въпросите на законността в Конституцията на Народна република България, С. 1957 г., с.134 (Angelov, A., Vaprosite na zakonността v Konstitutsiyata na Narodna republika Bulgaria, S. 1957 g., s.134).

¹⁶ Друмева. Е. Цит. съч., с.174 (Drumeva. E. Tsit. sach., s. 174)

лите властта народни маси започват да изменят икономическата основа и политическата власт, като това цели достигането на социализъм.¹⁷

5. При приемането на Конституцията на Народна република България от 1947г. са изтъкнати ред исторически коментари, които да оправдаят нуждата от нов основен закон. В мотивите към проекта е била направена следната констатация относно Търновската конституция: „Тази конституция в нейните действително демократични постановления, доколкото тя ги съдържа, през течение на тези шест десетилетия твърде рядко е бивала съблюдавана от управляващите монарси, техните дворцови камарили и послушните и послушните им котерийно-партизански клики, без да говорим за фашистките режими от последните две десетилетия“. Търновската конституция е оценена исторически с оглед момента на нейното създаване, с оглед степента на обществено-историческо развитие след първите години от Освобождението. Търновската конституция за времето си има прогресивен дух. Отново при обсъждането на проекта на Конституцията на Народна република България от 1947 г., Васил Коларов подчертава, че въпреки особеностите за времето на нейното създаване и нейният буржоазен характер, като основен недостатък със своите демократически постановления дава възможност за политическа просвета и предоставя поле за изяви на трудещите се от градовете и селата.¹⁸ Някои народни представители са предложили Търновската конституция да бъде взета като основа при изработването на Конституцията на Народна република България, но безуспешно. Георги Димитров се обявил решително против онези изказвания и двама от средата на опозицията.¹⁹ Интересно е гледището и за народния суверенитет. Отново из мотивите към проекта за конституция, се застъпва виждането, че Търновската конституция игнорира напълно понятието за народен суверенитет. Доколкото царя представлява някого и нещо, той представлява държавата, а не народа. Народът отсъства в Търновската конституция. С текстовете на конституцията от 1879 г. се възприема традиционната идея за съществуването на три отделни власти, според Монтескьо, законодателна, изпълнителна и съдебна. Критиките, които се отправени са свързани с централизирането на властта в княза. Изпълнителната власт принадлежи на княза, по силата на чл. 12. Съдебната власт, носена, съгласно чл. 13 се упражнява в името на княза. Законодателната власт, и тя, по силата на чл. 9, принадлежи на княза и народното представителство.²⁰ Предвид формата на държавно управление, заложен в Търновската конституция, а именно конституционна монархия – силната роля на княза е в своите нормални предели. Положителната нагласа за периода е свързана с промяната на дискриминационната нормативна уредба спрямо жените. Твърде съществен белег за недостатъчната демократичност на Търновската конституция е обстоятелство, че тя имплицитно обявява за непълноценни хора половината от българския народ – жените, като им отказва всякакви политически права и не се съдържа никакви разпореждания за закрила на жената, майчинството и детството.²¹

¹⁷ Геновски, М. Цит. съч., с. 56 (Genovski, M Tsit. sach., s. 56)

¹⁸ Стенографски дневник, VI ВНС, 20.05.1947 г., стр. 1 – 2.,

¹⁹ Георги Димитров: „Тия претенциозни господа, очевидно нищо старо не са забравили и нищо ново не са научили. Те не се считат с извършените у нас дълбоки демократични промени“ – Стенографски дневник на XXVI ОНС, стр. 931

²⁰ Стенографски дневник, VI ВНС, 20.05.1947 г., стр. 1.

²¹ Стенографски дневник, VI ВНС, 20.05.1947 г., стр. 2.

III. Основни задължения на гражданите в Конституцията на Народна република България от 1947 г.

6. В Търновската конституция няма изрична глава, посветена на основните права и задължения, разпоредбите касаещи отделните власти са също разхвърляни²². Тук може да се постави акцент, именно на въведена новост в Конституцията от 1947 г. Така заглавието на Глава VIII е: „Основни права и задължения на гражданите“, промяната не е учудваща предвид факта, че в Конституцията на СССР от 1936 г., така наречената „Сталинска“ в Глава X „Основни права и задължения на гражданите“ е представен каталог на основните права и задължения. При изложението на основните задължения в конституцията от 1947 г., ще се отбелязва и идеологическият акцент на авторите засягащи основните задължения за онзи период. Основните задължения за периода се определят, като задължения на трудещите се към своята държава.²³ Ясно се очертава идеологизацията, това е начин държавата да оправдае поставянето на конкретни основни задължения без значение доколко са необходими в нормативната рамка. Целият властови ресурс е насочен към вменияване на населението, че е господстващ фактор и носител на суверенитета. Във всички доктринални постановки за периода се отхвърля буржоазната класа и се поставя акцент върху един нов тип държава. Навсякъде държавата се определя, като народнодемократична държава, която принадлежи към антиимпериалистическия лагер начело със Съветския Съюз²⁴. Независимо от идеологизацията, все пак за този период в доктрината е силно изразено мнението, че суверенитета принадлежи на народа и държавната политика е ориентирана към демократизиране на властта, чрез Деветосептемврийското народно въстание. Все пак историческите събития показват, че властта се централизира в Българската комунистическа партия и трудно може да се говори за народа, като носител на суверенитета. Въпреки това, се наблюдава демагогия за периода, убеждавайки населението в правотата на социалистическия строй в опита да се осигури стабилизиране на властта. Едни автори сочат, че властта е преминала в ръцете на самия народ, чрез създадени редица законоположения, които да разширят демократизирането на общественно-политическия живот.²⁵ Други пък са на мнение, че суверенитета е предоставен на народа, който упражнява властническо върховенство, като решава независимо своите вътрешни работи и направлява международните прояви на своята държава.²⁶ Естествено, тези теории няма как да бъдат споделени.

7. Основните задължения са следните: 1) защита на отечеството и задължителна военна служба, 2) задължение за труд, 3) задължение за спазване на Конституцията и за изпълнение на законите, 4) задължение за образование, 5) задължения за опазване на общо-народния имот, 6) задължение за подпомагане стопанската, културната и отбранителната

²² Така например, разпоредбите относно изпълнителната власт са в чл. 12 и чл. 149. Разпоредби за законодателната власт се намират в чл. 9 и чл. 108. Донякъде отговор за тази разхвърляност може да се намери в особеността за периода, а именно че Търновската конституция е приета първите години след Освобождението на България, при липса на правен и политически опит на народните представители. Съвсем абстрактно са поместени разпоредбите свързани с основните права и задължения в Глава XII „За гражданите на Българското княжество“, Дял I „Общи правила“.

²³ Янков, Я., В. Цонев, Цит. съч., с. 54 (Yankov, Ya., V. Tsonev, Tsit. sach., s. 54)

²⁴ Янков, Я., В. Цонев, Цит. съч., с. 54 (Yankov, Ya., V. Tsonev, Tsit. sach., s. 54)

²⁵ Геновски, М., Цит. съч., с. 80 (Vzh. Mihail Genovski. Tsit. sach., s. 80)

²⁶ Геновски, М., Цит. съч., с. 86 (Genovski, M Tsit. sach., s. 86)

мощ на Родината, 7) данъчните задължения. В следващите редове, ще бъде изложен подобен анализ на всяко едно основно задължение:

1) Защитата на отечеството е уредена в чл.90, който гласи: „Защитата на отечеството е върховен дълг и въпрос на чест за всеки гражданин. Предателството към отечеството е най-тежко престъпление към народа и се наказва с всичката строгост на закона.“ Такъв текст е намерил приложение за пръв път в Конституцията на СССР от 1936 г., към която Конституцията на НРБ от 1947 г., се придържа. Подобни разпоредби се намират и в други конституции, приели модела на управление на СССР. Така например чл. 34, ал. 1 от Конституцията на Федеративна народна република Югославия гласи: „Защитата на отечеството е най-висша длъжност и чест за всеки гражданин“. В КНРБ от 1947 г., защитата на отечеството е дълг и чест, като за това съответно е въведено предателството към отечеството, като най-тежко престъпление към народа. Това задължение е поставено на първо място в каталога, с оглед неговата изключителна важност. Може да се приеме принципното положение, че защитата на отечеството е свързана с високи нравствени качества, като неразделна част от общността, която се е обособила вследствие на историческа динамика. За да бъде изпълнена успешно защитата на отечеството, като един върховен дълг, то българските граждани се нуждаят от съответната военна подготовка. Такава те получават по време на военна служба, която предоставя нужната подготовка. В Наказателният закон²⁷ от 1896 г., са поместени няколко състава, свързани с предателството, като престъпление. Още в Глава I „Общи постановления“ чл. 4 гласи: „Българските поданици и чужденците се съдят според настоящия закон ако извършат вън от държавата предателство“. Нещо повече предвидена е Глава II „Предателство“ по този начин изрично се подчертава високата обществена опасност. Освен лишаване от свобода, предвидено в чл. 115: „Съзаклятие, което има за цел предателство, означено в чл.109, 110 и 111 се наказва със строг тъмничен затвор до десет години“ е предвидено и лишаване от права в чл. 118: „За предателство виновният се лишава от права, изброени в чл. 30“. През 1951 г. е приет нов Наказателен кодекс²⁸, където предателството е уредено в две отделни глави на особената част, Глава I „Престъпления против народната република“, Раздел 2 „Предателство и шпионство“ и в Глава XIV „Военни престъпления“, Раздел 1 „Предателство. Следващото основно задължение, което следва да бъде разгледано е задължението за военна служба. Някои автори го разглеждат като отделно основно задължение от задължението за защита на отечеството в чл. 90. Считам, че задължението за защита на отечеството и задължението за военна служба е по-добре да се разглеждат в съвкупност, предвид техния неразделен характер. Немислимо е да се говори за пълноценна защита на отечеството, без да се изпълнява основното задължение за военна служба. Второто основно задължение от изброените, а именно задължението за военна служба. Според чл. 91: „Военната служба е задължителна за всички граждани, съгласно особените закони“. Впечатление прави, че чл. 90 и чл. 91 са подредени последователно един след друг. Това е така, защото задълженията са пряко свързани. В исторически план всички държави, попадащи в обхвата на СССР, задължително са приемали нормативна уредба, уреждаща задължителната военна служба. Интерес прави, че чл. 91 единствено въздига едно задължение, което следва да бъде детайлизирано със законова и подзаконова норма-

²⁷ Утвърден с указ от 2.02.1896 г., под № 43, обн., ДВ, бр. 40 от 21.02.1896 г., отм., бр. 13 от 13.02.1951 г., в сила от 13.03.1951 г.

²⁸ Обн. ДВ. бр.13 от 13 февруари 1951 г., отм. ДВ. бр. 26 от 2 април 1968 г.

тивна уредба. Основният закон единствено дава гаранцията, че то следва изрично да бъде изпълнявано. Нещо повече Наказателният закон от 1896г., въздига в престъпление отклонението от военна служба. Съставите са поместени в Глава XIV „Военни престъпления“, Раздел 2 „Отклонение от военна служба“ от чл. 347 до чл. 351. В периода от 1937 г. до 1949 г., дори действа Военно-наказателен закон²⁹, в който тези които са зачислени на военна служба във войската или жандармерията са приравнени на военни лица.

2) На следващо място ще се разгледа основното задължение, свързано с полагането на труд от гражданите в Народна република България. Основното разпореждане на чл. 73, ал. 3 е: „Трудът е дълг и въпрос на чест за всеки работоспособен гражданин“. Към същата алинея принадлежи и текста: „ Всеки гражданин е длъжен да се занимава с обществено полезен труд и да работи според своите сили и способности“. Към момента на действието на конституцията се утвърдило виждането в доктрината, че ролята и значението на труда в социалистическата държава е различна от ролята и значението му в народната република. Така чл. 12 от Конституцията на СССР, който урежда значението на труда – „Трудът в СССР е дълг и въпрос на чест за всеки работоспособен гражданин, съгласно принципа: „който не работи, не трябва да яде“. Това е последният текст в състава на основната глава на тази Конституция, озаглавена „Обществено устройство“. В конституциите на народните републики текстът, който се отнася до труда, се намира в главата за правата и задълженията на гражданите. В КНРБ от 1947 г. трудът може да се разгледа в две насоки:

На първо място като основен обществено-стопански фактор. Все пак безспорно е, че стопанското развитие в една държава без значение дали социалистическа или демократична се основава на полаганият труд от обществото. Обществото определя насоката на развитие на икономиката, като определя и нейният обхват. Така примерно в Конституцията на Румъния трудът е определен като основен фактор на стопанския живот на държавата.

На второ място трудът е провъзгласен като дълг, право и чест на гражданите. При сравнение с Конституцията на СССР, трудът е описан като право и чест на гражданите в разпоредбата на чл.118. Впечатление прави, че трудът като дълг не е изоставен изцяло, просто разпоредбата в която е поместен е чл.12. Така в ал. 2 на чл.12 от Конституцията на СССР е посочено положението на трудещите се, като се осъществява на принципа: „от всеки според способностите, на всеки – според труда“. Във виждането на Сталин ясно се откроява развитието на социалистическият строй. Изобщо приеманите разпоредби за времето си, са били ориентирани политически към постигането на социализъм, който да премине във висшата фаза – комунизъм. В съвременното липсва поставянето на акценти, които да допринасят за възхваляването на труда и да го очертаят, като задължение. Така в чл. 48, ал.1 от Конституцията на Република България трудът на гражданите е въздигнат само като право, но не и като задължение. Дори второто изречение на същият този член поставя основно задължение за държавата, която следва да се грижи за осъществяването на това право. При действието на Конституциите от 1947 и 1971 г., присъщо на тоталитарните политически режими, ударение се поставя върху задълженията на гражданите и върху необходимостта от „единство на правата и задълженията“, в което се търси неутрализиране на притегателната сила на правата и свободите и отрезвителното действие на задълженията, тоест служи за оправдание на силната и господстваща позиция на държавата спрямо граж-

²⁹ Обн. ДВ, бр. 290 от 29.12.1937 г., отм. ДВ, бр. 21 от 28.01.1949 г.

данското общество. Това е основна линия в доктрината от това време: принципът за единството на правата и задълженията е експониран като основно начало – правата са „предоставени“, а не присъщи на човека, поради което се набляга на задълженията, тоест върху онова, което се дължи срещу предоставените права, защото правата и задълженията са в постоянно единство.³⁰ Подобно на принципа, заложен в Конституцията на СССР, чл. 73, ал.2 КНРБ гласи следното: „Трудът се заплаща в зависимост от количеството и качеството на извършената работа“. Прави впечатление, че в конституцията се говори за „заплащане на извършената работа“, тоест липсва текст, който да сочи разпределение на богатата, каквото е характерно за един социалистически строй.

3) Задължението за спазване на Конституцията и за изпълнение на законите е четвъртото задължение поред. Това задължение е насочено, както към гражданите, така и към органите, осъществяващи публична власт. Съгласно чл. 92 от Конституцията от 1947 г.: „Гражданите са длъжни да съблюдават Конституцията и да изпълняват точно и добросъвестно законите на страната“, това основно задължение е насочено към гражданите. За разлика от чл. 5: „Народна Република България се управлява точно според Конституцията и законите на страната“. Властническата форма е добре позната, тя бива основна форма на волеизявление, тоест имаме волеизявление на власт във всеки закон, а основният закон е Конституцията. Интересно е виждането в доктрината за времето си, че Народна Република България е народна правова държава и като такава властническата воля в правните норми е на самият народ и следва да бъде спазвана. Задължението за спазване на Конституцията от гражданите цели да подчертае висшия правен и граждански дълг, да не се върши нищо, с което се посяга върху конституционни норми, респективно върху обявени с конституционни разпоредби права.³¹ Докато задължението за управление на държавата според Конституцията и законите балансира упражняването на държавна власт в рамките на нормативните актове. Това задължение за органите на управлението съответства на задължението на гражданите: да съблюдават също така Конституцията и законите. Ако органите на държавно управление не спазват правния ред, ще царува произвол. Ако гражданите не спазват Конституцията и законите, ще съществува анархия и безредие. Съответно на разпоредбата на чл. 5 относно органите на управлението, съществува такава разпоредба и спрямо гражданите, отразена в чл. 92: „Гражданите са длъжни да съблюдават Конституцията и да изпълняват точно и добросъвестно законите на страната“.³² При съпоставка с Конституцията от 1879 г., в чл. 43 е изведен следният текст: „Българското Княжество се управлява според законите, които се издават и обнародват по начина, който е показан в Конституцията“. Тоест поставено е задължение, което е адресирано именно към органите на власт. Така в чл.5 от КНРБ от 1947 г., задължението за управление на държавата според Конституцията е на първо място и след това според законите на страната. Изразена е нормативната йерархия, която следва да се съблюдава. В чл. 43 от Търновската конституция не е формулирано изрично задължението за управление според Конституцията, а единствено според законите, които се обнародват по начина, който е показан в Конституцията. Считам че не следва единствено да се разбира в тесен смисъл, че управлението се осъществява само

³⁰ Друмева, Е. Цит. съч., с. 171 (Drumeva, E. Tsit. sach., s. 171)

³¹ Ангелов, А., Б. Спасов, Държавно право на Народна република България. София: Наука и изкуство, 1968 г., с. 509 (Angel. A., Spasov., B. Darzhavno pravo na Narodna republika Bulgaria. Sofia: Nauka i izkustvo, 1968 g., s. 509)

³² Геновски, М., Цит. съч., с. 351 (Genovski, M. Tsit. sach., s. 351)

според законите. Щом законите се приемат и обнародват по начин, който е показан в Конституцията, то следва да бъдат спазени всички разпоредби и основни принципи заложиени в самата нея, за да се съхрани нормативната йерархия на източниците. Следователно държавата бива управлявана и според Търновската конституция, щом законите са издадени и обнародвани в съответствие с нея. Така за някои закони, които уреждат особено важни обществени отношения, Търновската конституция съдържа изрична разпоредба за тяхното спазване чл. 62: „Законите за благоустройството и полицейските закони еднакво съ задължителни за всички лица, които живеят във Княжеството.“

4) Конституцията от 1947 г., не е първият основен закон на България, с който се въвежда задължителното образование. В Търновската конституция е посветен отделен дял, именуван „За народното учение“.³³ В годините след Освобождението е съвсем оправдано наличието на такава разпоредба, предвид нуждата от изграждане на интелигенция в държавата. С чл. 79 Конституцията от 1947 г. окачествява образованието, както като право, така и като задължение. Така, ал. 2 на същият този член гласи следното: „Основното образование е задължително и безплатно“. Интересно за периода, че се поставя акцент върху народните демокрации. Въобще, народните демокрации се характеризират и със стремежа за окончателно ликвидиране на неграмотността. През зимите на 1946/1947 год. и 1948 год. във Федеративна народна република Югославия били проведени стотици курсове за неграмотни. В т. 11 от програмата на Отечествения фронт на първо място е била поставена същата задача: „Пълно премахване в най-къс срок неграмотността, под ръководството на органите на народната просвета и при съдействието на обществени организации“. Според преброяването от 31 декември 1934 г. процентът на неграмотните от 7 год. възраст нагоре е 32.18%; за населението между 20 и 44 год. възраст – 26.3%; за населението от 45 год. възраст нагоре – 58.9%; а само жените от 45 год. възраст нагоре – 80.9%.³⁴ Отново може да се забележи един дискриминационен признак спрямо жените. Неграмотността, която е във видимо по-завишен процент е породена от ограниченият достъп до образование за жените. В това отношение, КНРБ от 1947 г. е с прогресивен дух. В чл. 72 изрично е записано, че жената е равноправна на мъжа във всички области на държавния, частноправния, стопанския, обществения, културния и политическия живот. Жената е равноправна и при правото на образование. Създаването на текст, гарантиращ образованието на жената, ще осигури и по-добро изпълнение на задължението по чл. 79.

5) Според разпоредбата на чл. 93 от Конституцията от 1947 г.: „Гражданите са длъжни да пазят общонародния имот и със всичките си действия да помагат за усиляване стопанската, културната и отбранителната мощ на родината и за осигуряване благоденствието на народа“ Собствеността стои в основата на всяка една икономическа система. Като всички субективни права и правото на собственост се свързва с определен титуляр – правен субект.³⁵ В Закона за собствеността³⁶, в своята редакция от 17.12.1951 г. е направено деление на социалистическата собственост, като са посочени субектите, които могат да я притежа-

³³ Делъ VII, За народното учение, чл. 78. „Първоначалното учение е безплатно и задължително за всите подданица на Българското“

³⁴ Геновски, М., Цит. съч., с. 353 (Genovski.M, Tsit. sach., s. 353)

³⁵ Боянов, Г., Вещно право, С., Авалон, 2014 г., с. 118, ISBN: 978-954-97-0434-1 (Boyanov., G., Veshtno pravo, S., Avalon, 2014 g., s.118, ISBN: 978-954-97-0434-1)

³⁶ Обн., ДВ, бр. 92 от 16.11.1951 г., в сила от 17.12.1951 г. до отмяната на част от нормите с ДВ, бр. 31 от 17.04.1990 г.

ват. Според чл. 2, ал.1 ЗС „Собствеността принадлежи на държавата, на кооперациите и на другите обществени организации (социалистическа собственост), както и на частните лица (лична и частна собственост)“. Държавната собственост, като вид публична собственост е категоризирана, като „общонароден имот“, с цел да се предаде една фасадна представа, че народът е собственик на тази собственост. Така чл. 4 ЗС гласи „Народът в лицето на своята социалистическа държава е единствен собственик на общонародните имоти“. Понятието за държавната социалистическа собственост, от което изхожда Конституцията на НРБ е еднакво с понятието за държавна собственост, от което изхождат гражданските и административните закони при регулирането на обществените отношения, основани върху общонародното притежание на оръдията и средствата за производство.³⁷ Приемало се, че собствеността върху средствата за производство не можела да бъде частна. Така се формирало понятието „социалистическа собственост“. По това време тази собственост е имала приоритетно значение пред останалите форми на собственост. Социалистическата собственост в своя замисъл е колективна собственост.³⁸

Прави впечатление, че в чл. 93 са поместени няколко задължения. По такъв начин конституционният текст не подчертава достатъчно и не предава необходимата широта върху основното задължение на гражданите, да пазят социалистическата собственост във всички нейни форми.³⁹ Този текст търпи критики в доктрината за периода, предвид факта, че социалистическата собственост е конструкция под формата на общонароден имот или общонародна собственост и кооперативна собственост, както и собственост на обществени организации. Ето защо по-сполучливо би било, ако задължението на гражданите, изразено в чл. 93 на Конституцията, изрично се отнасяше не само до общонародния имот, но и до кооперативната собственост и собствеността на обществените организации, тоест до социалистическата собственост в нейната цялост. Нещо повече, в чл. 8 на Конституцията е предвидено, че „Общонародната собственост е главната опора на държавата в развитието на народното стопанство и се ползува с особена закрила“. Цялостният акцент, който се поставя в КНРБ от 1947 г. е за защита на общонародната собственост, като вид публична собственост. Публичната собственост е имала различно съдържание от днес урежданата публична собственост. Тя е била възприемана в чл. 94 от съветския Граждански кодекс от 1964 г., като „общо благо на съветския народ“ и като движеща сила на новата социалистическа икономика.⁴⁰ Задължението за опазване на социалистическата собственост във всичките ѝ форми като основа на социалистическия строй идва на мястото на изискването да се тачи частната собственост като свещена и неприкосновена.⁴¹ Съществуването на кооперативната собственост е нужно за наличието на средства за производство. Така чл. 6 изрично подчертава: „Средствата за производство в Народната Република България принадлежат на държавата (общонароден имот), на кооперациите или на частните физически или юридически лица.“ Прави впечатление, че се говори за средства на производство, а не собстве-

³⁷ Василев, Л., Конституционноправни основи на държавната социалистическа собственост, С., с. 71 (Vasilev, L., Konstitutsionnopravni osnovi na darzhavnata sotsialisticheska sobstvenost, S., s. 71)

³⁸ Чалъкова-Панайотова, Л. Собственост – развитие и перспективи. С. Сиела, 2019 г., с. 55 – 56, ISBN: 978-954-28-2784-2 (Chalakova-Panayotova, L. Sobstvenost – razvitie i perspektivi, S., Siela, 2019 g., s. 55 – 56, ISBN: 978-954-28-2784-2).

³⁹ Ангелов, А., Б. Спасов, Цит. съч., с. 511 (Angelov, A., Spasov., B. Tsit. sach., s. 511)

⁴⁰ Панайотова, Л. Собственост, Цит. съч., с. 56 (Chalakova-Panayotova, L. Sobstvenost, Tsit. sach., s. 56)

⁴¹ Ангелов, А., Б. Спасов, Цит. съч., с. 512 (Angelov, A., Spasov., B. Tsit. sach., s. 512)

ност. Следователно държавата следва да осигури средствата за производство, които да бъдат използвани за икономически подем. За периода създадена богата нормативна уредба, насочена към защита не само на държавната и общонародната собственост, но и на кооперативната собственост, както и тази на обществените организации.⁴²

б) Задължението за подпомагане стопанската, културната и отбранителната мощ на родината и за осигуряване благоденствието на народа е поместено в чл. 93 от Конституцията от 1947 г. При анализ на разпоредбата е логично да се изследва идеята зад това всички тези задължения да са в един текст. При подпомагане на стопанската, културната, отбранителната мощ, както и осигуряване благоденствието на народа, щом се касае до увеличаване на имуществени блага отново е свързано с увеличаване на социалистическата собственост. Задълженията се намират в тясна връзка със задължението за опазване на общонародния имот, респективно на социалистическата собственост, тъй като в основата на сигурността на страната и на всяко стопанско и културно развитие стои общонародната собственост. Но безспорно задължението за всестранно подпомагане на това развитие е по-широко и обхваща редица други действия, а не се изчерпва с пазене на общонародния имот. Интерес представлява изразът „осигуряване благоденствието на народа“. С тази формулировка се дава, общо взето, израз на задължението на гражданите да съдействат за осъществяване на основния икономически закон на социализма – задоволяване във все по-пълна степен на растящите материални и културни нужди на гражданите.⁴³ Отбранителната мощ на социалистическата държава, пък се подпомага, като гражданите изпълняват основните задължения, залегнали в чл. 90 и чл. 91. Гражданите подпомагат отбранителната мощ на държавата, като полагат военна служба, която от своя страна пък да ги подготви за защитата на отечеството, като един върховен дълг. Военната служба е задължителна за всички граждани съгласно Закона за всеобщата военна служба в Народна Република България. Службата във Въроръжените сили е почетно задължение за гражданите на Република България. Защитата на Отечеството е върховен дълг и въпрос на чест за всеки гражданин. Предателството към Отечеството – нарушение на клетвата, дезертъорство, самоволно напускане на позициите, преминаване на страната на врага, извършване на деяние в ущърб на военната мощ на държавата, шпионаж – е най-тежкото престъпление към народа и Родината.⁴⁴

7) Последното задължение от Конституцията от 1947 г., което ще бъде разгледано е свързано с плащането на данъци, установено в чл. 94, който гласи следното: „Данъчните задължения на гражданите се разпределят според тяхната стопанска мощ. Тези задължения, както и освобождаването от тях се установяват само със закон“. В доктрината е познато делението на имуществени и неимуществени основни задължения. Задължението за плащане на данъци е класическо имуществено основно задължение. Имуществените основни задължения се свеждат до предоставянето на обществото на определено имуществено благо. Те не са неотменимо свързани с личността на съответния субект, поради което изпълнението им чрез друго е напълно възможно. Чисто имуществени задължения са само

⁴² В редакцията на Закона за собствеността действаща до 1990 г., чл. 4 – чл. 21 ЗС са посветени на държавната собственост (общонароден имот), а чл. 22 – чл. 27 ЗС на кооперативната собственост и собствеността на обществените организации с нестопанска цел.

⁴³ Ангелов, А., Б. Спасов., Б. Цит. съч., с. 513 (Angel. A., Spasov., B. Tsit. sach., s. 513)

⁴⁴ Чл. 2 от Закона за всеобщата военна служба в Народна Република България отм. с § 14, т. 1 от преходните и заключителните разпоредби на Закона за отбраната и въроръжените сили на Република България – ДВ, бр. 112 от 27 декември 1995 г., в сила от 28.02.1996 г.

данъчните⁴⁵. Възможността на държавата да събира принудителни данъци, тоест да посяга на частната собственост на отделни лица, е един от характерните признаци на държавата въобще. Трудно мислимо е съществуването на държавата без да се осигурят материалните средства за нейното съществуване и поддържане на необходимия апарат от органи. Данъкът е атрибут, присъщ на всяка държавна власт. Там, където има държава, съществуват и данъци, тъй като те са основен начин за обезпечаване с финансови средства функционирането на държавните органи. Изграждането на всяка нова държавна структура, осъществяването на всяка основна държавна дейност е невъзможно без тяхното финансиране. Най-същественният белег на данъка е неговата едностранна властническа организация – въвеждането на данъка от публична власт, без да е необходимо съгласието на данъкоплатците. Самата етимология на думата „данък“ (от „дан“ – повинност, нещо, което е дължимо) разкрива присъствието на властническото върховенство на публичната власт.⁴⁶ Данъчните задължения в НРБ са съразмерни на стопанската мощ на гражданите. Това основно разпореждане на чл. 94 от Димитровската конституция е всъщност отразяване и конституционно закрепяване на вече проведения от Отечествения фронт принцип за прогресивното облагане на гражданите. Следва да се обърне особено внимание на принципите, свързани с данъчното облагане поместени в основния закон. В Конституцията на Република България водещи принципи свързани с данъчното облагане са принципът на законоустановеност на данъка и принципът за съобразяване на данъка с доходите и имуществата на данъкоплатците. В исторически план може да се направи интересно проследяване, в КНРБ от 1947 г., е изрично упоменато, че: „Данъчните задължения се разпределят според стопанската мощ на гражданите“, като второто изречение гласи: „Тези задължения, както и освобождаването от тях се установяват само със закон“. Считам че може да се изведе принципът за законоустановеност на данъците и съответно за съобразяване на данъка с доходите на данъкоплатците, все пак данъчните задължения се разпределят според стопанската мощ на гражданите и същите тези задължения се установяват само със закон. Впрочем принципът за законоустановеност на данъците може да се проследи дори в Търновската конституция. С разпоредбата на чл. 47⁴⁷ се казва, че ако има заплаха за държавата от вътрешна или външна опасност и Народното събрание не може да се свика, в такъв случай князът по наставление на Министерски съвет и под обща отговорност на министрите, може да издава наредби и да прави разпореждания, които имат задължителна сила като закон. В същото време, чл. 48⁴⁸ изрично забранява приложението на чл. 47 щом се отнася до данъци и държавни берии, които винаги стават със съгласието на Народното събрание. Ясно е изразен характерът на законодателната власт, която единствено може да моделира нормативната рамка, свързана с данъците. Впрочем, липсва разпоредба, която да уреди задължението за

⁴⁵ Вълканов.В. Цит. съч., с. 10 (Valkanov. V. Tsit. sach., s. 10)

⁴⁶ Минкова. Г. Данъчни задължения. София: Сиела, 2012 г. с. 15, ISBN: 978-954-28-1086-5 (Minkova. G. Danachni zadalzhenia. Sofia: Siela, 2012g. s. 15, ISBN: 978-954-28-1086-5)

⁴⁷ Чл. 47. Ако би държавата да се заплашва от некое външно или вътрешна опасност, а Народното Събрание не би могло да се свика, то само във такъв случай Князът, по представление на Министерският Съвет и под обща отговорност на Министрите, може да издава наредби и да прави разпореждания, които имат задължителна сила като закон. Такива извънредни наредби и разпореждания се представят за одобрение на първото, свикано след това, Народно Събрание.

⁴⁸ Чл. 48. Показаните във по горний (47) член разпореждания във никой случай не могат да се отнасят до нареждане данъци и държавни берии, които всекога стават със съгласието на Народното Събрание.“

плащане на такси. Такова задължение липсва и в Конституцията на Народна република България от 1971 г. Едва с Конституцията на Република България се въведе изрично като основно задължение в чл. 60 КРБ, в един и същи текст със задължението за плащане на данъци.

IV. Заключение думи

8. Съществуването на основните задължения е гаранция за пълноценното функциониране на една държава. Според това дали разпоредбите, касаещи задълженията, биват променяни периодично или не, се определя правната сигурност, която внасят. Повечето промени говорят за нефункциониращи основни задължения. Разпоредбите за основните задължения остават непроменени сравнително дълъг период. До ноември 1961 г. Конституцията няма изменения по предвидения от нея ред. Следват такива, направени със Закона за изменение на Конституцията⁴⁹, както и изменения, направени с укази на Президиума на Народното събрание. Те засягат административно-териториалното деление, нормата на представителството при изборите за Народно събрание, „Държавен вестник“ е преименуван за кратко на „Известия на Президиума на Народното събрание“.⁵⁰ Така, едва с Конституцията на Народна република България от 1971 г., се правят някои незначителни изменения. Промените са по-скоро повлияни от политически характер, предвид засиленото влияние на Българската комунистическа партия. Най-ясен отпечатък за влиянието на Българската комунистическа партия е приетата разпоредба на чл. 1, ал. 2 от Конституцията на Народна република България, в който изрично е посочено, че: „Ръководната сила в обществото и държавата е Българската комунистическа партия.“ Отново за периода е поставен и идеологически акцент към задълженията. С приемането на Конституцията на Народна република България се поставя акцент върху политическият връх, който е достигнат в социалистическата държава.

⁴⁹ Изв., бр. 89/1961 г.; ДВ, бр. 97/1965 г. и бр. 89/1969 г.

⁵⁰ Друмева, Е. Цит. съч., с. 174 (Drumeva, E. Tsit. sach., s. 174)